

ДО ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

канд. психол. наук В.О. Росоха, канд. психол. наук О.О. Назаров,
канд. техн. наук Т.Ю. Поляк

(представлено докт. фіз. - мат. наук В.П. Ольшанським)

Розглянуто питання щодо обґрунтування та розробки нормативної навчально-методичної бази підготовки фахівців пожежно-технічного профілю у напрямі 0928 "Пожежна безпека".

Залежно від професійного призначення спеціаліста, його теоретична та практична підготовка повинна мати специфіку, що враховує особливості правового поля дії, виробничих функцій та відносин, технологічних процесів, рідин та матеріалів, що використовуються, тощо. У даному контексті діяльність фахівця у галузі пожежної безпеки багатогранна і потребує спеціальних знань, умінь та навичок. Тому на цей час актуальним є визначення змісту, обсягів та форм підготовки фахівців з протипожежного захисту як для Державної пожежної охорони МВС України, так і для інших міністерств та відомств за різними освітньо-кваліфікаційними рівнями. Все це повинно знайти відображення у Державних стандартах вищої освіти (освітньо-кваліфікаційних характеристиках та освітньо-професійних програмах) щодо підготовки майбутніх працівників [1,2].

В основу роботи, яку проведено в Академії пожежної безпеки України, щодо розробки галузевих Державних стандартів вищої освіти покладено порівняльний аналіз структури, змісту та обсягів підготовки інженерних кадрів в Україні, Російській Федерації, в інших розвинутих країнах [3,5]. Аналіз світової практики розробки програм вищої технічної освіти має можливість поділити їх на три типи:

- "традиційні", які націлені на конкретну інженерну професію (напрямок, спеціальність) тої чи іншої ступені широти чи профілю підготовки;
- "інтегровані" ("з'єднані" або "виключені") програми, які передбачають сумісну діяльність вищого навчального закладу або його структурного підрозділу з підприємством, науково-виробничим об'єднанням чи науковою організацією з метою широкого з'єднання навчального процесу з виробничою чи науково-дослідницькою діяльністю студентів;

- "міждисциплінарні", які включають більшу в порівнянні з традиційними програмами, кількість дисциплін, що вивчаються, з різних областей знань в зв'язку зі "стиковим" або "об'єднаним" змістом даного напрямку професійної інженерної діяльності.

Слід зазначити, що у системі вищої освіти Україні впроваджено "традиційні" програми підготовки фахівців. При цьому, як й в абсолютній більшості сучасних систем вищої технічної освіти [3,5] вони передбачають основні компоненти підготовки студентів, що наведені у табл. 1.

Таблиця 1 – Основні цикли підготовки студентів

Закордонні країни	Україна
цикл фундаментальних гуманітарних і соціально-економічних дисциплін	цикл гуманітарної і соціально-економічної підготовки
цикл фундаментальних математичних і природничо-наукових дисциплін	цикл природничо-наукової підготовки
цикл фундаментальних загальнопрофесійних дисциплін	цикл професійної та практичної підготовки
цикл професійних (спеціальних) дисциплін	
цикл дисциплін за вибором навчального закладу	цикл дисциплін за вибором навчального закладу

Також до освітніх програм входять цикли наукових досліджень, виробничих практик тощо. Але у різних країнах світу у системах інженерної освіти блоки нормативних дисциплін, а також вибіркових дисциплін і курсів, встановлених вищим навчальним закладом, неоднакові. Поряд з цим, загальні підходи до формування програм вищої технічної освіти достатньо наближені одна до одної.

Необхідність докорінного вдосконалення підготовки фахівців на основі практичної спрямованості кваліфікаційних вимог з урахуванням кон'юнктури ринку праці та світового досвіду, обумовлює необхідність переходу до ступеневої системи освіти, що базується на суб'єктно-діяльнісному підході щодо встановлення цілей та змісту освіти і професійної підготовки для кожного освітнього або освітньо-кваліфікаційного рівня.

Підготовка фахівців для Державної пожежної охорони МВС України здійснюється сьогодні за освітньо-кваліфікаційними рівнями

“молодший спеціаліст”, “бакалавр”, “спеціаліст” та “магістр” вищими пожежно-технічними навчальними закладами у напрямі “Будівництво”, що створює певні проблеми у наблизненні змісту навчання до вимог до майбутнього спеціаліста у галузі протипожежного захисту. Однак на цей час, практично, вирішене питання щодо створення окремого напрямку підготовки фахівців “Пожежна безпека”, у межах якого мають діяти власні нормативні документи стосовно змісту фундаментальної та професійної підготовки, що дає можливість реалізувати вимоги галузі до освітнього та професійного рівня фахівців з урахуванням ступеневості вищої освіти [3,4].

У реалізації вищезгаданих вимог до змісту професійного навчання у галузевих вищих навчальних закладах доцільно виділити певні етапи.

Так, першим етапом є ретельне визначення професійного призначення фахівців кожного освітньо-кваліфікаційного рівня через їх кваліфікаційні характеристики та освітньо-професійні програми з урахуванням попереднього досвіду підготовки у середніх пожежно-технічних навчальних закладах та вимог сьогодення до практичних працівників у галузі. Досвід, який напрацьовано робочою групою з розробки складових галузевої компоненти Державних стандартів вищої освіти для спеціальності “Пожежна безпека” у напрямі 0921 “Будівництво”, дозволив вирішити певні проблеми і розбіжності при розробці проектів нових Державних стандартів освіти у напрямі “Пожежна безпека” та врахувати вимоги Постанови Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 року № 65 “Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)” [2,4].

Так, під час роботи над складовими галузевої компоненти Державних стандартів освіти у напрямі 0921 “Будівництво” виникли питання щодо визначення типових задач діяльності, виробничих функцій, сформованості умінь щодо їх реалізації. Розбіжність у визначенні цих параметрів для спеціальності “Пожежна безпека” складала більше ніж 60% у порівнянні з іншими спеціальностями напрямку. Крім цього, змістовні модулі системи знань фахівця з напрямку “Будівництво” не відповідали у повному обсязі необхідним умінням, що забезпечують виконання типових задач фахівцем з протипожежного захисту. В той же час широко надавалися знання, які в діяльності спеціаліста за спеціальністю “Пожежна безпека” не мали використання. Розбіжність у рекомендованих переліках дисциплін сягала 20%, а в обсягах вивчення модулів – до 50%. Як

результат, цикл професійної та практичної підготовки доповнювався додатковими дисциплінами фундаментального спрямування і добувалися обсяги викладання спеціальних дисциплін, таких як "Пожежна тактика", "Пожежна профілактика в технологічних процесах виробництва", "Пожежна техніка", "Правові основи діяльності пожежної охорони" та інших.

Тому за основу освітньо-кваліфікаційної характеристики та освітньо-професійної програми підготовки фахівця освітньо-кваліфікаційного рівня "молодший спеціаліст" взято кваліфікаційну характеристику пожежного техника та програму його підготовки у середніх пожежно-технічних училищах, що реалізовано працівниками Львівського інституту пожежної безпеки МВС України [6,7].

Подальший аналіз вимог до фахівців у галузі протипожежного захисту та їх підготовки дозволив визначити зміст та обсяги підготовки фахівця освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр", який, як і молодший спеціаліст, за професійним призначенням має вирішувати типові професійні завдання, передбачені для відповідних посад. Тому блок дисциплін професійної та практичної підготовки бакалавра, фактично, співпадає з відповідним блоком підготовки молодшого спеціаліста, що відображено у проектах освітньо-кваліфікаційної характеристики та освітньо-професійної програми підготовки бакалавра у напрямі "Пожежна безпека" [8,9]. Це дозволяє, по-перше, реалізувати вимоги до практичної підготовки фахівців з боку замовника, а по-друге, запровадити принцип ступеневості галузевої освіти з наданням можливості подальшого підвищення освітнього рівня фахівцям, які отримали кваліфікацію "молодший спеціаліст". Підставою для створення освітньо-професійної програми бакалавра у напрямі "Пожежна безпека" став порівняльний аналіз структури освітньої підготовки відповідних фахівців в Україні та у Російській Федерації [3,12].

В Україні нормативні строки засвоєння освітніх програм для бакалавра складає 9288 годин (4роки), для спеціаліста - 11448 годин (5років), для магістра - 3348 годин (1,5 роки).

В Російській Федерації нормативні строки засвоєння освітніх програм для бакалавра - 7344 годин (4роки), для спеціаліста - 8262 годин (5років). При цьому для традиційних програм встановлено єдиний (1800 годин) обсяг циклу загальногуманітарних, соціальних і економічних дисциплін [12].

Порівняльний аналіз структури частин циклів дисциплін за

семестрами у програмах підготовки бакалаврів дав змогу стверджувати, що вони достатньо наближені за змістом та відповідають сучасним вимогам щодо підготовки фахівців в інженерній галузі. При цьому встановлено ідентичність у послідовності викладання дисциплін усіх циклів підготовки та логічний взаємозв'язок між ними. На підставі даного аналізу, вимог замовника та з урахуванням можливостей, що надані наказом Міністерства освіти і науки України № 285 від 31.07.98 р. [3], нами обґрунтовано знижені нормативні терміни підготовки бакалавра до 3,5 років та підвишені терміни підготовки спеціаліста та магістра до 1,5 років.

Окремо слід зазначити, що внесення ряду дисциплін професійної спрямованості до блоку самостійного вибору навчального закладу дає нам змогу збільшувати або зменшувати обсяг годин, відведених на їх вивчення залежно від спеціалізації майбутнього фахівця або від побажань замовника, яким є Головне управління Державної пожежної охорони МВС України. Слід підкреслити, що така гнучкість навчального процесу стосується лише дисциплін циклу самостійного вибору навчального закладу.

Наступне завдання, яке вирішено у контексті першого етапу, це розробка проектів освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів "спеціаліст" та "магістр" у напрямі "Пожежна безпека"[10,11]. Слід відмітити, що дані проекти нормативних документів розроблені на базі освітньо-кваліфікаційної характеристики та освітньо-професійної програми підготовки бакалавра з урахуванням більше ніж шестирічного досвіду підготовки фахівців з повною вищою освітою в Академії пожежної безпеки України та нормативних документів щодо підготовки аналогічних фахівців у Академії Державної протипожежної служби МВС Росії (м. Москва). Вони побудовані у відповідності до вимог наказу Міністерства освіти і науки України №285 від 31.07.98 р. [3] та повною мірою забезпечують ступеневість галузевої освіти, яка передбачає термін підготовки бакалавра 3,5 роки, а спеціаліста та магістра – 1,5 роки. Згідно цього наказу розробка освітньо-професійних програм ґрунтується на результатах вивчення та прогнозування структури соціальної та виробничої діяльності фахівців з вищою освітою з урахуванням потреб ринку праці (замовника).

На підставі вищезгаданих нормативних документів та попереднього досвіду вдалося реалізувати нормативні вимоги через

балансований перелік навчальних дисциплін професійного спрямування, до якого внесені нові дисципліни, зміст яких відповідає рівню повної вищої освіти за спеціальністю "Пожежна безпека" та базуються на дисциплінах освітньо-професійної програми підготовки бакалавра [8-11].

Наступним етапом роботи було створення структурно-логічних схем підготовки фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів та розробка навчальних планів, які відповідають нормативним документам та особливостям організації навчально-виховного процесу у вищих пожежно-технічних навчальних закладах МВС України. Це дозволило визначити зміст та послідовність навчальних дисциплін, поглибити їх професійну спрямованість, узгодити викладання навчального матеріалу за обсягами та часом в межах кожної програми підготовки фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

На підставі розроблених структурно-логічних схем підготовки були створені орієнтовні типові навчальні плани, що стало основою для формування робочих навчальних планів на 2001-2002 навчальний рік щодо підготовки фахівців за спеціальністю "Пожежна безпека" та наступними спеціалізаціями:

- профілактика пожеж;
- організація пожежогасіння та рятувальних робіт;
- організація протипожежного захисту та техніка безпеки (контрактна форма навчання);
- системи пожежної охоронної та технологічної автоматики (контрактна форма навчання).

Робочі навчальні плани в Академії пожежної безпеки України на 2001-2002 навчальний рік є поєднанням чинного на цей час типового навчального плану підготовки фахівців у напрямі "Будівництво" та розробленого нового типового навчального плану в окремому напрямі "Пожежна безпека", що викликано необхідністю наближення змісту навчально-виховного процесу до потреб замовника та скорочення перехідного періоду. Реалізацію такого "перехідного" робочого навчального плану здійснено завдяки внесенню відповідних коректив до робочих навчальних програм дисциплін та за рахунок перерозподілу навчального часу між аудиторними заняттями та самостійною роботою курсантів без зміни загального навчального часу на вивчення дисциплін. Цей підхід відповідає як вітчизняному, так й світовому досвіду.

Так, у російських стандартах вищої професійної освіти максимальне навантаження на студента складає 54 години на

тиждень, в тому числі 50-65% часу - аудиторні та лабораторні заняття та 35-50% - самостійна робота студента. В закордонних освітніх системах час самостійної роботи студентів, як правило, не планується, а аудиторне навантаження може складати від 12 до 42 годин на тиждень [5,12].

Якщо повернутись до вітчизняного стандарту можна пригадати, що в нас навчальний тиждень також складає 54 академічні години, в тому числі 18-36 годин - аудиторні заняття та 36-18 - самостійна робота студента.

Наступним етапом роботи є корегування навчальних програм дисциплін природничо-наукової, професійної та практичної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів "бакалавр" та "спеціаліст" з урахуванням вимог проектів галузевих стандартів вищої освіти та досвіду підготовки фахівців для Державної пожежної охорони.

Вищезазначені навчальні програми на цей час створені й апробуються в Академії пожежної безпеки України та мають бути основою для розробки нормативних навчальних програм для усіх вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців у напрямі "Пожежна безпека".

Все це створює фундамент науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу підготовки фахівців у галузі протипожежного захисту та сприяє реалізації справжньої мети нововведень – створенню ступеневої (молодший спеціаліст - бакалавр – спеціаліст, магістр) системи вищої професійної освіти, яка передбачає:

- реструктуризацію, диверсифікацію та підвищення якості підготовки фахівців у відповідності до перспективних потреб держави та галузі;
- надання курсантам та студентам права вибору та рівних можливостей щодо реалізації професійних освітніх шляхів;
- адаптацію системи галузевої вищої освіти до вимог загальнодержавного та міжнародного освітнього простору.

Це обумовлене тим, що сьогодні необхідна не тільки і не стільки формальна подоба освітніх рівнів, структури та змісту пожежно-технічної освіти, а головне, висока якість підготовки фахівців, що відповідає кращим світовим стандартам, відповідність структури вищої галузевої освіти перспективним потребам Державної пожежної охорони МВС України, служб пожежної безпеки інших міністерств та відомств.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Закон України “Про освіту” від 23.05.1991 р. Відомості Верховної Ради. – К., 1991. – №34. – С. 451 – 476.
- 2 Постанова Кабінету Міністрів України від 20.01.1998 р. № 65 “Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)”. – К., 1998. – 8 с.
- 3 Наказ Міністерства освіти і науки України від 31.07.1998р. № 285 “Про порядок розробки складових нормативного та навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців з вищою освітою”. – К., 1998. – 117 с.
- 4 Лист Міністерства освіти і науки України від 25.04.2001р. № 1/9-168 “Про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)”.
- 5 Мировые тенденции развития: образовательные программы, качество подготовки специалистов. Инженерная педагогика / Под ред. Жураковского В.М. – М., 1998. – 304 с.
- 6 Проект Державного стандарту вищої освіти України. Освітньо-кваліфікаційна характеристика молодшого спеціаліста за спеціальністю “Організація та техніка протипожежного захисту” напрямку “Пожежна безпека”. – К., 2000. – 42 с.
- 7 Проект Державного стандарту вищої освіти України. Освітньо-професійна програма молодшого спеціаліста за спеціальністю “Організація та техніка протипожежного захисту” напрямку “Пожежна безпека”. – К., 2000. – 33 с.
- 8 Проект Державного стандарту вищої освіти України. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра за спеціальністю “Пожежна безпека” напрямку “Пожежна безпека”. – К., 2000. – 33 с.
- 9 Проект Державного стандарту вищої освіти України. Освітньо-професійна програма бакалавра за спеціальністю “Пожежна безпека” напрямку “Пожежна безпека”. – К., 2000. – 40 с.
- 10 Проект Державного стандарту вищої освіти України. Освітньо-кваліфікаційна характеристика спеціаліста за спеціальністю “Пожежна безпека” напрямку “Пожежна безпека”. – К., 2000. – 31 с.
- 11 Проект Державного стандарту вищої освіти України. Освітньо-професійна програма спеціаліста за спеціальністю “Пожежна безпека” напрямку “Пожежна безпека”. – К., 2000. – 31 с.
- 12 Государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования. Направление подготовки дипломированного специалиста 656500 Безопасность жизнедеятельности. Квалификация – инженер. – М., 2000. – 75с.